

نقد و بررسی جرایم زیست محیطی در کشور ایران

علی میرپارسا

دانشجو کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم شناسی ، گروه حقوق ، دانشگاه آزاد اسلامی واحد زاهدان ، ایران

دکتر سعید شریف الدین طباطبائی

استادیار، گروه حقوق ، دانشکده حقوق ، دانشگاه آزاد اسلامی ، واحد زاهدان ، ایران

چکیده

حقوق محیط زیست در عصر حاضر بیش از هر زمان دیگر مورد توجه بین المللی قرار گرفته است ، در این میان تبیین نقش و جایگاه حقوق محیط زیست در نظام کیفری کشور ها از اهمیت زیادی برخوردار است چرا که ضمانت اجرا های کیفری مهم ترین پاسخ به جرایم زیست محیطی است . قوانین کیفری ایران در حوزه محیط زیست از رویکرد های جهانی فاصله دارد و توجه به اسناد بین المللی و کنوانسیون ها در تدوین قوانین زیست محیطی از اهمیت فراوانی برخوردار است . لذا علاوه بر ایجاد یک رویکرد منسجم و یکپارچه در قوانین کیفری ، توجه به اسناد بین المللی و همگامی با رویکرد های بین المللی نیز باید مورد توجه قانون گذار ایران باشد .

امروزه یکی از دغدغه های اساسی جامعه جهانی بحث حفاظت از محیط زیست است ، به گونه ای که سازمان ملل متحد یکی از هفت مولفه امنیت انسانی را امنیت زیست محیطی قلمداد کرده است.

امروزه استفاده بی رویه از مواهب زیست محیطی و رقابت در به کارگیری منابع اکولوژیک در کشور ما شتاب فزاینده ای به خود گرفته و ابزار های اقتصادی بازدارنده و مناسب باعث بروز آلودگی های زیست محیطی مختلفی شده است . استفاده از ابزار های اقتصادی همچون مالیات سبز ، مجوز های قابل فروش ، سیستم های ودیعه گذاری - بازپرداخت و جرائم زیست محیطی از جمله راهکارهایی هستند که می تواند در اصلاح رفتار مصرف کنندگان و تولید کنندگان به منظور حفظ محیط زیست و میل به توسعه پایدار بسیار موثر باشند .

مقدمه

امروزه حفاظت از محیط زیست یکی از دغدغه های اساسی جامعه جهانی است ، در قالب حق بر محیط زیست سالم در عرض ارزش های بنیادینی همچون حق حیات و حق بر سلامتی مورد توجه و پذیرش کشور های مختلف قرار گرفته است ، به نحوی که در قانون اساسی بالغ بر ۱۱۰ کشور ، حق بر محیط زیست سالم و یا ضرورت حفاظت از محیط زیست مورد تاکید قرار گرفته است . حقوق محیط زیست در نیم قرن گذشته در بعد بین المللی بسیار مورد توجه واقع شده است . از زمانی که بشر در دهه ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰ میلادی دریافت ، رشد و توسعه پایدار مستلزم تامین حقوق محیط زیست است و تضمین حقوق بشر در عصر حاضر تنها از طریق حمایت و حفاظت از محیط زیست میسر خواهد بود . اصل ۵۰ قانون اساسی به عنوان مهم ترین سند قانونی کشور ، منعکس شده و با اجماع اعضای خبرگان قانون اساسی و بدون مخالف به تصویب رسیده است که بیان می دارد: (در جمهوری اسلامی ، حفاظت محیط زیست که نسل امروز و نسلهای بعد باید در آن حیات اجتماعی رو به رشدی داشته باشند ، وظیفه عمومی تلقی می گردد . از این رو فعالیت های اقتصادی و غیر آن که با آلودگی محیط زیست یا تخریب غیر قابل جبران آن ملازمه پیدا کند ، ممنوع است .) در خصوص عبارت وظیفه عمومی لازم به ذکر است که اگر چه به طور کلی وظیفه حفاظت از محیط زیست بر عهده سازمان حفاظت از محیط زیست و ضابطان خاص دادگستری در این خصوص است اما این موضوع نافه نقش دیگران در این زمینه نیست بر همین اساس در ماده ۶۶ قانون آیین دادرسی مصوب ۱۳۹۲ به سازمان های مردم نهاد اجازه اعلام جرم و همچنین اعتراض به آراء از آنان سلب گردید که این موضوع قابل نقد است . از طرف دیگر همانطور که اشاره شد ، اصل علاوه بر بیان تکلیف ، حق بر محیط زیست را هم برای همه مردم تضمین نموده است . این در حالی است که در قوانین و رویه قضایی محلی برای مطالبه و استیفای این حق از طرف مردم عادی وجود ندارد . نتیجه مثبت فعالیت های صنعتی تولید کالاست و نتیجه منفی آن تولید پسمانده های جامد ، مایع و گازی و انواع دیگر آلودگی های صنعتی نظیر صدا و حرارت است . روند روز افزون آلودگی های صنعتی در ایران ، بهره برداری بی رویه و مصرف ناپایدار از منابع پایه و طبیعی ، آلودگی منابع محدود آب شیرین ، خاک و هوا مخصوصا در شهر های بزرگ موجب گردید که برنامه ریزان کشور برای مقابله با این تهدید ها نیاز به اقدامی قاطع از طریق اتخاذ تدابیر مناسب برا احساس نمایند . به همین دلیل استفاده از ابزارهای اقتصادی جهت اصلاح رفتار مصرف کنندگان و تولید کنندگان به منظور حفظ محیط زیست در ایران قابل تعمق و مطالعه است . این ابزار ها می توانند انگیزه لازم را برای تغییر رفتار افراد و در نهایت جامعه به نفع محیط زیست فراهم نمایند . یکی از ابزار های اقتصادی ساز و کار پرداخت بهای استفاده از محیط زیست می باشد . لازمه استفاده از این روش آگاهی از قیمت منابع و کالا های زیست محیطی است . به همین منظور در ماده ۵۹ برنامه چهارم توسعه آمده است که : (سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور مکلف است با همکاری سازمان حفاظت محیط زیست و سایر دستگاه های مرتبط به منظور برآورد ارزش های اقتصادی منابع طبیعی و زیست محیطی و هزینه های ناشی از آلودگی و تخریب محیط زیست در فرآیند توسعه و حساب های ملی ، نسبت به تنظیم دستور العمل های محاسبه ارزش ها و هزینه های موارد دارای اولویت از قبیل : جنگل ، آب ، خاک ، انرژی ، تنوع زیستی و آلودگی های زیست محیطی در نقاط حساس اقدام و در مراجعه زیربط به تصویب برساند . ارزش ها و هزینه هایی که در دستورالعمل آن ها به تصویب رسیده ، در امکان سنجی طرح های تملک دارایی های سرمایه ای در نظر گرفته خواهد شد.)

انواع مجازات های زیست محیطی در حقوق ایران

تاریخچه مجازات ها و اقسام گوناگون آن در تاریخ حقوق جزاء سرگذشتی طولانی و پرفراز و نشی دارد. با توجه به اعتقادات و باور های دینی و فرهنگی هر یک از جوامع ، مجازات ها اشکال و اقسام خاص خود را داشته و دارد . در این میان نوع و اهمیت جرائم از دیدگاه هر یک از جوامع ، از دیگر فاکتور های مهم تعیین کننده ی نوع و شده مجازات ها می باشد . در سیستم کیفری ایران باستان ، مجازات های اعدام ، حبس ، تبعید و شلاغ متداول بوده است . امروزه مجموعا در جهان مجازات های

گوناگونی از قبیل اعدام ، حبس ، شلاغ ، قصاص ، قطع عضو ، جریمه و جزای نقدی ، تبعید ، مصادره اموال ، تعطیلی موسسه ، لغو یا ضبط پروانه و ... مورد استفاده قرار می گیرد . هدف از اعمال مجازات ها ، پیشگیری از وقوع جرم ، مجازات مرتکب و ارباب دیگران می باشد که در جمهوری اسلامی ایران اجرای ایم مهم به عهده قوه قضاییه است. یکی دیگر از اصول مهم قانون اساسی که ارتباط با مستقیم با محیط زیست و آبادانی آن دارد اصل قانون اساسی است . این اصل بیان می دارد: (انفال و ثروتهای عمومی از قبیل زمین های موات یا رها شده ، معادن ، دریا ها ، دریاچه ها ، رودخانه ها و سایر آبهای عمومی ، کوه ها ، در ها ، جنگل ها ، نیزار ها ، بیشه های طبیعی ، مراتعی که حریم نیست ، ارث بدون وارث ، و اموال مجهول المالک و اموال عمومی که از غاصبین مسترد می شود در اختیار حکومت اسلامی است تا بر طبق مصالح عامه نسبت به آن ها عمل نماید . تفصیل و ترتیب استفاده از هر یک را قانون معین می کند .) از جمله قوانین راهبردی و بالا دستی که در کنار قانون اساسی در تدوین قوانین عادی مورد توجه قانون گذار قرار دارد سند ۲۰ ساله توسعه ایران است که توسط مجمع تشخیص مصلحت نظام تدوین و از طرف رهبری امضاء و در سال ۱۳۸۲ ابلاغ گردیده است . در بخش ابتدایی این سند چنین می خوانیم : جامعه ایرانی در افق این چشم انداز چنین ویژگی هایی خواهد داشت برخورد از سلامت ، رفاه ، امنیت غذایی ، تامین اجتماعی ، فرصتهای برابر ، توزیع مناسب درآمد ، نهاد مستحکم خانواده به دور از فقر ، فساد ، تبعیض و بهرمنند از محیط زیست مطلوب . همچنین در سند سیاست های کلی نظام در سند چشم انداز ۲۰ ساله به توسعه علوم و فناوری های زیست محیطی و همچنین توسعه پایدار کشور با تکیه در حفاظت از محیط زیست و استفاده صحیح از منابع تاکید ویژه ای شده است .

حبس

در کشور ما با توجه به پرونده های کیفری و رویه قضایی موجود در مورد جرائم علیه محیط زیست ملاحظه می شود که از مجازات حبس بسیار کم استفاده می شود . مخصوصا در مورد جرائمی که علیه محیط زیست از سوی اشخاص حقوقی مانند کارخانجات و کارگاه ها ارتکاب می یابد ، بندرت از مجازات حبس استفاده شده است . امروزه مجازات حبس با هدف سازگاری بزهکاران رایج ترین مجازات ها به شمار می آید . جزء مجازات های سالب آزادی و یا محدود کننده است. مضاف به اینکه بر اساس قانون برنامه اول توسعه اقتصادی ، اجتماعی ، فرهنگی جمهوری اسلامی ایران ، مجازات های حبس کمتر از ۹۱ روز قابل تبدیل به جزای نقدی می باشد. از حبس برای جرایم کوچک علیه محیط زیست و نیز جرائمی که بر اثر مسامحه و بی توجهی صورت می گیرد مناسب نباشد ، شاید استفاده از آن تنها در جرائم مهمی مانند آتش زدن عمدی جنگل ها ، تخریب و آلوده سازی وسیع و عمدی محیط زیست و قابل توجیه و قبول باشد .

جزای نقدی

جریمه یا جزای نقدی یکی دیگر از مجازات هایی می باشد که گستردگی آن بیش از حبس بوده و در تمامی کشور ها متداول می باشد . جریمه عبارت است از پرداخت اجباری مبلغی پول به عنوان مجازات به خزانه دولت است .

مصادره اموال

یکی دیگر از اقسام مجازات های مالی ، مصادره اموال می باشد . مصادره اموال عبارت است از ضبط تمامی یا قسمتی از اموال محکوم علیه به نفع دولت است. این مجازات مغایر اصل شخصی بودن مجازات ها بوده و اگر شامل همه اموال شود ، بیش از جریمه موجب اختلال نظم و معیشت خانواده محکومین می شود. به نظر می رسد در جرائم علیه محیط زیست ، مصادره اموال ، مجازات مناسبی نباشد . و در صورت انتخاب مجازات مالی ، بهتر است از همان جزای نقدی استفاده شود .

تعطیل کردن موسسه

تعطیل کردن موسسه که یکی از انواع مجازات های تکمیلی است ، عبارت از بستن موسسه ای است که در آن و به مناسبت آن ، بعضی از جرائم ارتکاب یافته باشد . با توجه به اینکه بسیاری از جرائم مهم علیه محیط زیست از سوی شرکت ها و موسسات و کارخانه ها و کارگاه ها صورت می گیرد و همراه با قصد سودجوئی و صرف جویی در هزینه ها می باشد ، لذا تعطیل نمودن واحد های آلوده کننده محیط ، یکی از ابزار موثر و مفید در جهت مقابله با فعالیت های مخرب علیه محیط زیست و جلوگیری از آلودگی می باشد .

ارتباط نرخ تورم و جرایم زیست محیطی

تجربه نشان داده است که اغلب جرایم نقدی مندرج در قوانین جاری مملکت به مرور زمان و به دنبال افزایش تورم جامعه ، اثر بخشی خود را از دست داده اند . برای گریز از این مشکل طبق ماده ۱۰ آیین نامه ضریب ریالی هر سال بر اساس نرخ تورم سال قبل (که توسط بانک مرکزی اعلام می شود) افزایش می یابد .

نقد قوانین ماهوی

جرم انگاری و تعیین و اعمال ضمانت اجرا های کیفری ، ابزار های اساسی جنایی برای تامین اهداف خویش است .

جرم انگاری جرائم زیست محیطی

در نظام کیفری ایران ، به منظور تامین اهداف سیاست جنایی در قبال جرائم زیست محیطی ، جرم انگاری های متعددی در سالیان مختلف صورت گرفته است . به رغم اینکه این میزان از جرم انگاری ، دلالت بر دغدغه مقنن مبنی بر حمایت کیفری از محیط زیست دارد ، تامل در این مقررات حاکی از این است که در مواردی ، اصل کیفی بودن قوانین و به تبع آن جرم انگاری موثر که تضمین کننده کار آمدی وضع مقررات کیفری می باشد ، رعایت نشده است که موارد ذیل را می توان اهم مصادیق مدعای فوق برشمرد.

عدم انسجام قوانین

اصل قانونی بودن جرم و مجازات ، به عنوان یکی از بنیادی ترین اصول حقوق کیفری ، اقتضا می کند که سیاستگذاران عرصه کیفری جهت آشنایی تابعان حقوق کیفری با حقوق و تکالیف خود اعمالی را که جرم شناخته و برای آنها مجازات در نظر گرفته اند به صورت شفاف و روشن و در قالب مجموعه ای از قوانین منسجم ، تدوین و در اختیار تابعان قرار دهند . بنابر این زمانی که در راستای سیاستگذاری کیفری یک مجموعه قانونی تنظیم می گردد ، تلاش می شود تا جرم انگاری و مجازات ها با توجه به اهداف کلی سیاست ها صورت گیرد و معمولاً روح واحدی بر آن حاکم شود در حالی که پراکندگی قوانین باعث تشتت سیاست ها ، برنامه ها و عدم هماهنگی لازم میان آنها می گردد به نحوی که وضع قوانین پی در پی ، جرم انگاری های بی رویه و تورم کیفری ، نتیجه ای جز سردرگمی تابعان حقوق کیفری نخواهد داشت و نه تنها شهروندان عادی ، بلکه حتی گاهی اهل فن و مقامات قضایی نیز در تشخیص ناسخ و منسوخ بودن قوانین دچار ابهام و مشکل می شوند .مروری بر قوانین حوزه محیط زیست در ایران و وجود حجم انبوهی از موارد قانونی در مجموعه های متعدد ، حاکی از پراکندگی و آشفتگی در جرم انگاری است ، به نحوی که تدوین مجموعه ای حجیم بالغ بر ۱۰۰۰ صفحه تحت عنوان مجموعه قوانین محیط زیست توسط سازمان حفاظت محیط زیست گواه این مدعاست ، این در حالی است که همه این مسائل و موضوعات مهم را می توان

در قالب یک مجموعه قانونی تنظیم کرد و به تصویب رساند، بنابر این به منظور اتخاذ یک سیاست جنایی کارآمد و در راستای تحقق اهداف اصول قانونی بودن جرائم و مجازات ها و کیفی بودن قوانین، جرم انگاری ها باید در قالب واژگان صریح و شفاف و در قالب یک مجموعه قوانین مشخص و منسجم، که روح و نظمی واحد بر آن حکم فرما باشد، صورت می گیرد.

مقید به نتیجه بودن رکن مادی جرائم

با تامل در مقررات کیفری زیست محیطی ایران می توان مشاهده کرد که برخی جرم انگاری های صورت گرفته مقید به ورود آسیب به عنوان نتیجه گردیده اند و حال آنکه با عنایت به تاثیر عمدتا غیر قابل جبران جرائم زیست محیطی، مداخله کیفری قبل از حصول نتیجه در قالب وضع جرائم مطلق و همچنین پیش بینی جرائم مانع، در جهت جلوگیری از وقوع جرائم گسترده تر و تبعات زیست محیطی، ضرورت دارد.

ضمانت اجراهای جرائم زیست محیطی

یکی از مولفه های ارزیابی یک سیاست جنایی کارآمد، وضع ضمانت اجراهای مطلوب و متناسب و اجرای صحیح و دقیق آنها در قبال نقض قوانین و مقررات تا از این رهگذر یکی از مهم ترین اهداف سیاست جنایی، یعنی پیشگیری از جرم - اعم از پیشگیری پیشینی که ناظر به پیشگیری از ارتکاب جرم توسط افراد ناکرده بزه و پیشگیری پسینی که ناظر بر پیشگیری از تکرر جرم توسط مجرمین می باشد، محقق شود.

بازدارنده نبودن مجازات های موجود

یکی از ایراد های بارز در حوزه ضمانت اجراهای زیست محیطی، بازدارنده نبودن ضمانت اجراهاست، توضیح آنکه در تبیین دلایل رفتارهای آلاینده محیط زیست، بالاخصی اشخاص حقوقی به عنوان مهم ترین و عمده ترین مرتکبان این اقدامات، نظریه های مختلفی مطرح گشته است و یکی از نظریه های بر جسته در این خصوص رویکرد اقتصادی است. رویکرد اقتصادی، بر این مبنا که مجرم با سنجش و محاسبه سود ناشی از ارتکاب جرم و زیان ناشی از اعمال ضمانت اجراها و مجازات، تصمیم به ارتکاب جرم و یا انصراف از آن می گیرد، مقرر می دارد که اگر به طور متعارف و با توجه به عواملی نظیر شدت و حتمیت مجازات ها و قدرت و قاطعیت مقامات در تعقیب و مجازات مجرمانه، هزینه های ارتکاب جرم سنگین تر از سود حاصل از آن باشد، مجرم بالقوه از عملی کردن قصد خود مبنی بر ارتکاب جرم، منصرف خواهد شد، در حالی که برابر بودن سود و زیان یاد شده و یا به صرفه بودن سود حاصل از جرم نسبت به مجازات احتمالی آن، منجر به عدم تحقق کارکرد پیشگیرانه مجازات ها خواهد شد. با توجه به اینکه اکثر جرائم زیست محیطی توسط اشخاص حقوقی مطلع، با نقش از پیش طراحی شده و توأم با سنجش سود و زیان ناشی از جرم ارتکاب می یابد، توجه به رویکرد اقتصادی توسط قانونگذار می تواند از رهگذر اتخاذ اقدامات و تدابیر مناسب و وضع ضمانت اجراهای کارآمد به کار کرد پیشگیرانه ضمانت اجراها مدد رساند، حال آنکه در مقام ارزیابی مقررات موجود ایران در حوزه محیط زیست، به نظر می رسد به رغم اینکه در وضع و اعمال مجازات های زیست محیطی، توجه به عوامل متعددی نظیر سود ناشی از جرائم زیست محیطی، میزان احتمال کشف این جرائم و نقش مجازات ها در لطمه به حسن شهرت و اعتبار مرتکبان جرائم و آلاینده های زیست محیطی، می تواند نقش موثری در بازدارندگی مجازات و تحقق کارکرد های پیشگیرانه سیاست جنایی ایفا کند، از این رو ضمانت اجراهای موجود در تامین این اهداف کارایی مکفی را نداشته است.

خلا ضمانت اجراهای اجتماعی

هر چند عدم شدت و بازدارندگی مجازات های زیست محیطی در زمره ضعف های بارز سیاست جنایی تقنینی ایران است اما به نظر می رسد که صرف افزایش میزان و شدت مجازات ها ، حداقل در برخی حوزه های زیست محیطی ، نمی تواند کارآمد باشد زیرا ارتکاب بسیاری از جرائم زیست محیطی ریشه در فرهنگ ناصحیح توسعه دارد و از همین حیث ، صرف به کار بستن کیفرهای سنتی در قبال این جرائم ، نه تنها تاثیر بسزایی در پیشگیری از ارتکاب آنها ندارد بلکه قابلیت سرزنش مرتکبان آنها نیز در خور تامل است ، به همین دلیل امروزه حقوق کیفری مدرن ، به این سمت حرکت می کند که در کنار مجازات های سنتی ، در سیاست جنایی خود از مجازات های جدیدی همچون اجبار آلاینده ها به اعاده وضع به حال سابق ، پاکسازی محیط آلوده شده ، انتشار حکم صادر شده برای آگاهی عمومی ، محرومیت از تبلیغ ، تکلیف به درج محکومیت بر روی کالاهای تولید شده ، تکلیف به عذر خواهی عمومی و انتشار بودجه های زیست محیطی استفاده کند .

یکی از موانع عمده که بر سر راه حمایت موثر از محیط زیست وجود دارد ، عدم درک و آگاهی ناقضان حقوق محیط زیست نسبت به تبعات رفتار خویش و ارزش هایی است که به مناسبت رفتار آنها مورد خدشه قرار می گیرد ، و لذا اتخاذ اقداماتی نظیر الزام مرتکبان جرائم زیست محیطی به گذراندن دوره های آموزشی محیط زیست که با حضور متخصصان علوم رفتاری و زیست محیطی برگزار می شود ، می تواند گامی موثر در ارتقای آگاهی مجرمانه ، افزایش حس مسئولیت پذیری ، ایجاد حس شرمساری بازگرداننده و در نتیجه بازدارندگی نسبت به تکرار جرائم توسط این مجرمان باشد . در حقوق ایران مصادیقی از مجازات های اجتماعی از قبیل الزام به انجام خدمات عمومی ، محرومیت از خدمات اجتماعی و الزام به گذراندن دوره های آموزشی پیش بینی شده است ، اما اولاً این تدابیر ، صرفاً تحت نهادهای مجازات تکمیلی و تبعی و یا مجازات های جایگزین حبس و نه به عنوان مجازات اصلی تعبیه شده است که فرض وجود شرایط آن ، اختیار اجرای آن با مقام قضایی است ، ثانیاً علاوه بر محدودیت از حیث جرائم ، بعضاً اجرای آنها منوط به تحقق شرایط خاصی همچون گذشت شاکی خصوصی است ، ثالثاً اعمال این نهاد های جایگزین در خصوص جرائم زیست محیطی نهادینه سازی نشده و به تبع آن در بسترهای اجرایی آن فراهم نگشته است و حال آنکه کارآمدی این ضمانت اجرا ها منوط به تخصیص جایگزین های متناسب با جرائم زیست محیطی مانند الزام به پاکسازی منطقه آلوده شده و یا الزام به انجام هزینه برای حفاظت از محیط زیست است .

نقد قوانین شکلی

بر خلاف بزه دیدگان جرائم سنتی ، محیط زیست ، بزه دیده خاموشی است که هرگز توان دفاع از خود را ندارد . گاهی اوقات که به جهت ارتکاب جرائم زیستی محیطی خسارتی به اشخاص یا اموال دیگران وارد می شود مانند پیدایش بیماری های ناشی از دفع پسمانده های خطرناک در آب های شیرین ، به علت وجود شاکی خصوصی ، محیط زیست نیز به طور غیر مستقیم از حمایت های حقوق کیفری بهره مند می شود ، اما در مواردی که تخریب و آلودگی محیط زیست مستقیماً باعث بروز خسارت به کسی نمی شود ، شناسایی و پیگرد متهمان جرم زیست محیطی کاملاً به وجود و عملکرد صحیح دستگاه های نظارتی ، اعم از ضابطان و مقامات قضایی ، وابسته است ، قطع بی رویه درختان جنگل ها و تولید گاز های گلخانه ای توسط شرکت ها و کارخانه ها از جمله این جرائم هستند که با توجه به نداشتن شاکی خصوصی مستقیم ، نظارت قوی ، جدی و به موقع دستگاه های نظارتی را ضروری می کنند . بنابر این با توجه به اینکه تحقق اهداف یک سیاست جنایی مطلوب برای حمایت از محیط زیست و پیشگیری از جرائم زیست محیطی در گرو ایجاد و تقویت دستگاه های نظارتی نوین ، قوی و تخصصی به منظور پایش اقدامات خطرناک و مخرب محیط زیست و گزارش این جرائم به مقامات قضایی و مراجع ذی صلاح است ، فرهنگ سازی و ارتقای سطح آگاهی های عمومی ، تربیت ، و بهره گیری از ضابطان و قضات متخصص در عرصه محیط زیست ، روزآمد کردن اطلاعات ضابطان و قضات از طریق برگزاری دوره های آموزشی ، تشکیل دادگاه های تخصصی در رسیدگی به دعاوی مربوط و پذیرش سمت سازمان ها و تشکل های مردم نهاد در طرح و پیگیری این دعاوی ضرورتی انکار ناپذیر است .

ناکار آمدی جهات عام شروع به تعقیب در قبال جرائم زیست محیطی

کشف جرم و شروع به تعقیب متهم در زمره مراحل اساسی دادرسی محسوب می شود که نیازمند تخصیص نهادهای قدرتمند دارد. در قانون آیین دادرسی کیفری ایران این جهات در ماده ۶۴ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ برشمرده است. در خصوص شکایت شاکی، بزه دیده بسیاری از جرائم زیست محیطی ممکن است هرگز مشخص نشود و اساساً خود شخص بزه دیده نیز درکی از قربانی شدن خویش نداشته باشد مانند شخصی که بر اثر آلودگی هوا مبتلا به بیماری می شود. همچنین گاهی قربانی جرائم زیست محیطی، منابع طبیعی و حیوانات هستند که استفاده از ظرفیت شکایت شاکی برای کشف و شروع به تعقیب این جرائم منتفی است. از سوی دیگر، در بسیاری از جرائم به دلیل تخصصی بودن، آشکار نبودن بسیاری از جرائم زیست محیطی، عدم آشنایی ضابطان و عام بودن وظایف ایشان، درصدد کمی از این جرائم توسط ضابطان امکان کشف و اعلام جرم دارد و اختیارات ضابطان خاص در حوزه جرائم زیست محیطی نیز به صورت محدود بوده و درصد کمی از جرائم زیست محیطی را پوشش می دهد. علاوه بر این ماهیت بسیاری از جرائم زیست محیطی، امکان مشهود بودن آن در برابر مقام قضایی را سلب می کند و همین موضوع در منابع اطلاع دادستات از وقوع جرم نیز موثر است. در خصوص اعلام جرم اشخاص ثالث و عمومی مردم موضوع ماده ۶۵ قانون آیین دادرسی کیفری نیز به دلیل نداشتن دغدغه های زیست محیطی بسیاری از مردم، پنهان ماندن بسیاری از این جرائم از دید عموم و عدم درک از اهمیت آن، نسبت به گزارش این جرائم اقدام نمی کنند، در نتیجه به نظر می رسد که جهات عام شروع به تعقیب فاقد کارایی مورد انتظار در جرائم زیست محیطی باشد و پیش بینی ضابطان خاص و افزایش اختیارات مقامات نظارتی در این حوزه از ضرورت های انکار نشدنی در کشف و تعقیب جرائم زیست محیطی است.

عدم پیش بینی نهادهای اختصاصی - تخصص کیفری در قبال جرائم زیست محیطی

تاسیس مراجع و نهاد های اختصاصی در حقوق کیفری، در زمره استلزامات تخصص گرایی و به کارگیری افراد متخصص و اهل فن، به عنوان ضابط و مقام قضایی است که به جهت فنی و پیچیده بودن جرائم زیست محیطی، در تحقق اهداف عدالت کیفری در حوزه محیط زیست بسیار تاثیر گذار است.

عدم تخصص گرایی ضابطان دادگستری

ضابطان دادگستری، علاوه بر آنکه نقش بارزی در کشف جرائم دارند ف در شناسایی مجرمان و اجرای دستورات و آرای مقامات قضایی نیز وظایف اساسی بر دوش دارند، به نحوی که در بسیاری موارد گزارش این ضابطان منشا تعقیب کیفری یا تصمیمات قضایی قرار می گیرد و یا به عنوان اشخاص حاضر در صحنه جرم، در رویارویی مستقیم با مجرمان قرار می گیرند. بدیهی است آشنایی این ضابطان با قوانین زیست محیطی، تخصصی این ضابطان در نحوه تنظیم گزارش ها و انجام اقدامات ضروری اولیه در قبال جرائم زیست محیطی در زمره موارد با اهمیتی است که تحقق آن در گرو وجود ضابطان ویژه جرائم زیست محیطی است. با وجود این اهمیت، ضابطان خاص در جرائم زیست محیطی منحصر به موارد خاصی از جمله جنگلبانان، ماموران سازمان حفاظت از محیط زیست در اجرای قانون حفاظت و بهسازی محیط زیست و قانون شکار و صید و ماموران شهرداری در اجرای وظایف قانون حفظ و گسترش فضای سبز در شهر به صورت محدود می باشند.

عدم تشکیل هیئت های تخصصی اداری در رسیدگی به جرائم زیست محیطی

علاوه بر تشکیل دادگاه های تخصصی ، ایجاد هیئت های تخصصی اداری ، شعبه قضایی از ضرورت های سیاست تقنینی به نظر می رسد که می تواند زمینه اتخاذ اقدامات فوری ، تخصصی و چه بسا کارآمد تر از واکنش های کیفرگرا را فراهم آورد ، توضیح آنکه تجربه عملی بسیاری از کشورها در کاربرست مجازات های کیفری شدید و تورم قوانین کیفری در قبال جرائم زیست محیطی نشان می دهد که صرف شدت کیفر ها نه تنها نمی تواند در قبال جرائم زیست محیطی از بازدارندگی برخوردار باشد .

عدم بهره گیری مکفی از ظرفیت تشکل های مردم نهاد

تشکل های مردم نهاد یا سازمان های غیر دولتی ، ابزار های قدرتمند و موثری جهت تحقق اهداف یک سیاست جنایی کارآمد محسوب می شوند . این تشکل های که در واقع چشمان بیدار جامعه مدنی محسوب می شوند ، با اقدام به همکاری بموقع با نهاد های نظارتی در کشف جرم و طرح و پیگیری دعاوی در مراحل مختلف دادرسی ، در تحقق و نهادینه شدن یکی از اصول مهم حقوق محیط زیست ، یعنی اصل مشارکت و همکاری که ناظر بر ضرورت همکاری جهت حفظ محیط زیست است نقش بسزایی ایفا می کنند .

نتیجه گیری

به نظر می رسد قوانین از حالت پراکندگی و عدم انسجام باید به یک پارچگی و وحدت برسد ، این مهم از طریق تدوین قانون جمعی که مشتمل بر جرائم و مجازات ها با رویکردی آینده نگرا نه و با توجه به دغدغه های جهانی و ملی کشور میسر خواهد بود . در میان مدت و کوتاه مدت نیز دادگاه اختصاصی سیاست قضایی نیز در این حوزه باید قاطع و با تسامح صفر اجرا شود . برای کسب نتیجه مطلوب باید اعمال جرایم زیست محیطی به عنوان ابزار و نه هدف مورد استفاده قرار گیرند .

از این رو تخصیص آیین دادرسی ویژه ، تخصص گرایی و استفاده از نهادهای اداری در پاسخ دهی نسبت به جرائم زیست محیطی مورد پیشنهاد است ول یدر کنار همه عوامل مذکور ، به منظور می رسد عمده ترین معضل و مهم ترین عامل در عدم تحقق اهداف سیاست جنایی در حوزه محیط زیست ، مشکلات عمیق فرهنگی و عدم درک و آگاهی صحیح از اهمیت محیط زیست و حفظ آن در نزد افکار عمومی است ، لذا در کنار حمایت های کیفری و به طور کلی حمایت های قانونی از محیط زیست ، باید با تقویت نهاد ها و تشکل های مردمی و به کارگیری ظرفیت های اجتماعی از راه های مختلفی نظیر آموزش ، اطلاع رسانی و انجام تبلیغات ، افکار عمومی را نسبت به فجایع زیست محیطی اطراف خود حساس کرده و با ایجاد احساس مسئولیت ، تقویت روحیه پرسشگری در شهروندان و ترغیب آنان به پیگیری مطالبات و حقوق خود در داشتن محیطی سالم در مقابل آلاینده های محیط زیست ف مشارکت آحاد اجتماع را در پیشگیری از جرائم زیست محیطی و توسعه فرهنگ سبز حمایت از محیط زیست به کار گرفت .

منابع

- مستجاب الدعوائی، مهرداد و سلیمانی، مصطفی، (۱۳۸۷)، مجموعه قوانین و مقررات حفاظت از محیط زیست، اداره کل تدوین و تنفیج قوانین و مقررات ریاست جمهوری، معاونت پژوهش، تدوین و تنفیج قوانین و مقررات کشور، ۱۳۸۷.
- مشهدی، علی (۱۳۹۲). حق بر محیط زیست سالم (الگوی ایرانی - فرانسوی)، تهران، میزان.
- معصومی، مسعود، لطفی، اسدالله، بررسی فقه - حقوقی جایگاه آبها در اموال عمومی، فصلنامه پژوهش های فقهی، دوره ۱۳، شماره ۱، ۱۳۸۶.
- مبینی دهکردی، علی، مرادی قاسم آبادی، فرج الله، سند چشم انداز ۲۰ ساله کشور از مکاتب فکری مدیریت راهبردی، فصلنامه مطالعات دفاعی، استراتژیک، شماره ۴۱، ۱۳۸۹.
- نورپها، رضا، حقوق جزای عمومی، انتشارات کانون وکلای دادگستری، تهران، ۱۳۶۹.
- باقری زرین قبایی، حسین، ضمانت های کیفری زیست محیطی در نظام حقوقی ایران و انگلستان، خرسندی، تهران، ۱۳۹۲.
- اردبیلی محمد علی، حقوق جزای عمومی، جلد دوم، بنیاد حقوقی میزان، چاپ ۲۲، تابستان ۱۳۸۹.
- حبیب زاده، محمد جعفر، علی حسین نجفی ابرند آبادی و کیومرث کلانتری (۱۳۸۰). تورم کیفری: عوامل و پیامدها، مجله مدرس، ش ۲۱.
- دبیری، فرهاد و مژده کیانی (۱۳۸۶). بررسی قوانین و مقررات پیشگیرانه از جمله ارزیابی اثرات زیست محیطی در کشور ایران و چند کشور صنعتی، علوم و تکنولوژی محیط زیست، دوره نهم، ش ۴.
- عبدالهی، محسن، محمد حسین رمضانی قوام آبادی، مسعود فریادی و زهرا ساجدی (۱۳۸۸). حقوق کیفری محیط زیست: ملاحظات و راهکارها، چاپ اول، تهران، انتشارات روزنامه رسمی جمهوری اسلامی ایران.